

TOLLBUGATA 97 OG 99

G/brnr. 111/635 og 111/637 i Drammen

Dekorert himling utført av Wilhelm Krogh, trolig i 1873. Foto Ida Oppen.

Sellæg
Sellæg AS

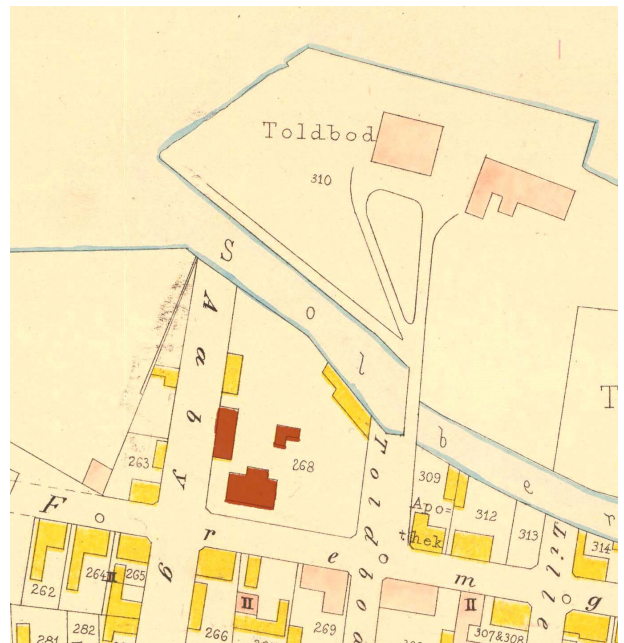
bygningsvern
kulturminner
bygningshistorie
kulturformidling

Smithestrømsveien 7
3045 Drammen
T: 9552 6992
jo@sellaeg.no
www.sellaeg.no

Bygnings- og eierhistorikk utarbeidet av Jo Sellæg for Viken fylkeskommune i forbindelse med fredning.

Tegninger (eldre kopier): Arkitekturmuseet

Kartet fra 1879 viser hovedbygning og to uthus. Øvrige hus er trolig knyttet til Kierulfs næringsvirksomhet før han i 1887 bygde opp dampsag på nabotomten i venstre bildekant.

EIERHISTORIKK

Huset er reist rett etter bybrannen på Strømsø i 1870 som bolig for trelasthandler *Fredrik Adolf Kierulf* (1836-1890). I 1873 kjøpte han en 3614 kvm stor tomt av svoger *Christian Gjessing*.¹ Tomten lå rett innenfor Tollbuøya, stedet hvor de to i årene 1855-79 samarbeidet om driften av et seilskuterederi og et skipsverft hvor de bygde egne fartøyer.² I 1887, da deres seilskuteeventyr var forbi og skipene solgt, bygde Kierulf en dampsag ved det øvre innløpet til Tollbukanalen. Da var han godt etablert og bosatt i byvillaen som han i 1872 fikk reist på Gjessings tidligere tomt.

Villa Kierulf ble rett før 1900 overtatt av overrettssakfører, skipsreder og verftseier *Carl Otto Lund* (1863-1936). Lund kom til Drammen som byfogdfullmektig 1887 og etablerte egen sakførerpraksis i 1891. Samtidig var han formannskapssekretær 1891-1900. Han var ordfører i Drammen 1908-14 og stortingsrepresentant 1915-21. Lund var direktør i Forsikringsselskapet Norge, Drammen og Oplands Privatbank og Drammens Telefonselskap, og hadde mange posisjoner i byens næringsliv.

C O Lund ble i 1892 gift med *Caja Kjerulf* (1869-1960), datter av *Fredrik Kierulf* og *Sophie Aasilie f. Gjessing*. Villaen fulgte dermed familien på spinnesiden, og det forklarer at skjøtet for overdragelse av eiendommen til Lund først ble tinglyst ved Lunds bortgang i 1936. Da ble eiendommen samtidig overdratt til fru *Caja* som hennes særeie.³

Etter to år solgte *Caja Lund* eiendommen til det nyopprettete aksjeselskapet *Toldbodgaden 97 og 99*. Da ble huset innredet som leiegård med utleie av to leiligheter.⁴ Aksjeselskapet var etablert av *Halvor Friis*, som var disponent for slepebåtrederiet *A/S Transport*. Rederiet hadde mange år tidligere etablert seg på nabotomten etter at *Kjerulfsaga* ble lagt ned.

I 1950-årene ble eiendommen overtatt av *J H Wessels Kulforretning*. Den var etablert av skipsreder *Johan Heinrich Wessel* (1887-1959), som også var engasjert i rederi- og skipsmeglerfirmaet *Pehrson & Wessel*. Et garasjeanlegg for kullforretningens biler ble oppført i hagen med utkjøring i *Aabys gate*. Anlegget ble utvidet med verksted og lager i 1962 og endelig utskilt fra *Tollbugata 97* i 1977.

Johan Wessel moderniserte *Tollbugata 97* til eget bruk. Etter hans tid ble huset overtatt av sønnen, konsul *Peter Wessel* (1926-1994). Han var fra 1957 medeier i og direktør for *Pehrson & Wessel AS*. *Wessel* leide ut huset og tok med seg spisestuemøblene til sitt nye hjem i *Reistadlia*.

Reportasjesjef *Andreas Nøkleby* (1912-2003) og hans kone *Else* ble leieboere i *Lund-villaen* omkring 1960 og kjøpte eiendommen i 1976. *Nøkleby* var en personlighet i byens politiske liv og en engasjert samfunnsborger, formann i bygningsrådet, utallige politiske komiteer og aktiv i en rekke byprosjekter. *Else* var også et kjent ansikt for drammenserne som driver av kafe *Globus* på *Strømsø torg*.

*Gesimsbånd med rosettfrise.
Foto Ida Oppen.*

Ingeniør Bernhard Geelmuydens forslag til hus for Kierulf i 1871. Detaljeringen ble endret underveis i prosjektet.

DRAMMENSHUSET

Bygningen er oppført som en stor og påkostet enebolig i kam- eller sinklaftet tømmer, mens kneveggen i loftsetasjen er utført i bindingsverk slik det er vanlig på bolighus fra tiden. På grunn av murtvangens begrensninger i Drammen etter 1866 kunne hus av tre bare oppføres i halvannen etasje eller med inntil fem meters gesimshøyde. Disse husene fikk dermed et bredt gesimsbånd med luker eller små vinduer rytmisk fordelt over høye korsvinduer i hovedetasjen. Hustypen har vanligvis saltak.

Overetasjen ble panelt med skyggepanel eller staffpanel (perlerustikk), mens første etasje sto upanelt en tid for at tømmeret skulle sette seg. Deretter ble også denne etasjen panelt. Så langt kjenner vi igjen hustypen fra 1850- og 1860-årenes senempirehus. Dertil kom gjerne løvsagdekor i varierende omfang hente fra sveitserstilens store repertoar av former og detaljer. Ved innføringen av damp-sager fra 1860 var det ikke lenger begrensninger på hva som kunne produseres av finere høvellast til overkommelige priser.

Hustypen ble oppført i hundrevis etter bybrannene 1866 og 1870. Byingeniør Halvor Heyerdahl tegnet et lite utvalg typehus over en ensartet lest som tilfredsstilte kravene til den nye trehusbebyggelsen. Tegningene var dermed ferdig byggesaksbehandlet når de forlot ingeniørens hånd og klare til å bli satt opp. Det ble faktisk oppført så mange av denne hustypen at den lokalt er betegnet som drammenshus.

KIERULFS VILLA

Skipsreder Fredrik Kierulf hadde siden midt i 1850-årene drevet rederi og skipsverft på og ved Tollbuøya. Her ville han også bygge opp sitt hjem etter bybrannen på Strømsø. Han hadde gjort store penger på sine seilskip. Som verftseier hadde han god tilgang til utmerket trelast, så han valgte å bygge et stort hus i tømmer fremfor et mindre i kostbart murverk. Det var lettere å få tak i tømmermenn og snekkere enn murere i en by med nyinnført murtvang og et halvt tusen urealiserte byggeprosjekter.

Kierulfs villa måtte følge byingeniørens regler for trehus, men skulle likevel skille seg ut fra hvermannsens byggerier. Byggherren ønsket å knytte til seg fagekspertise, men den var ikke lett å få tak i. Arkitekter fra hele landet hadde strømmet til de nye byggeoppgavene i Drammen, men likevel var det for få fagfolk til å kunne dekke etterspørselen. Det var kanskje grunnen til at valget falt på en ingeniør, eller kanskje var det personlig bekjentskap som avgjorde valget. Gassverksbestyrer Geelmuyden ble Kierulfs arkitekt.

Gatefasaden i 1988. Foto Jo Sellæg.

Villaen ble, som den eneste i brannstrøket på Strømsø, trukket tilbake fra gatelivet og plassert fritt og luftig på tomten. Med 3,6 mål areal mellom Tollbugata og Tollbukanalen ble det god plass til hage og beplantninger rundt hele bygget. Et lite gårdsrom omkranset av uthus og bolig for tjenestefolk fikk innkjørsel fra Aabys gate. Selve bygget ble både lengre og bredere enn det som var vanlig for drammenshus, men dermed fikk huset store og gode rom, og et generøst sentralrom uten dagslys i loftsetasjen.

Tre fasadeoppriss er bevart fra ingeniør Geelmuydens hånd.⁵ Vi kjenner igjen bygningskroppen og hovedlinjene, men detaljeringen er forskjellig fra det som ble bygd. Kanskje det ble tegnet flere utkast, og at tegningene til utformingen som ble valgt ble slitt ut på byggeplassen. Vi er heller ikke sikre på hva som ble bygd, for nye elementer er kommet til ved en senere ombygging.

Huset på tegningene har mange av drammenshusets detaljer, blant annet luker eller vinduer i gesimsbåndet og utstrakt bruk av sveitserstilens tungebård under gesimsbånd, i vindskier og under vinduenes øvre og nedre vannbrett. Toppstykket er kronet med palmettblader videreført fra senempiren. Enkelte vinduer er listet ned til vannbordet og har dekorativt utskårne fyllinger i felt under vinduene, også dette slik vi kjenner det tilbake til 1850-årene.

Det må også nevnes at Geelmuydens tegning viser takskifer i rombemønster, noe som var et naturlig valg for et fasjonabelt hus på den tid. Hva som ble skiftet ut med dagens svartglasserte stein vet vi ikke, men siden sidebygget hadde skifer, er det sannsynlig at det også var skifer på hovedbygget.

Flere tradisjonelle detaljer fra tegningene har måttet vike til fordel for et mer moderne uttrykk da fasadene sto ferdig etter at tømmerkassen hadde satt seg og kunne paneles. Firerams og enkelte seksrams korsvinduer kjenner vi igjen fra tegningene, men ordinære gerikter er rammet inn av dype lister og kraftige vannbrett som understreker vinduet som et selvstendig element i veggflaten. Sidevinduene i hovedfasaden er torams sprossevinduer med større bredde og lavere midtpost enn de øvrige vinduene, og rutene er inndelt med sprosser i en form som vi kjenner fra innglassede verandaer.

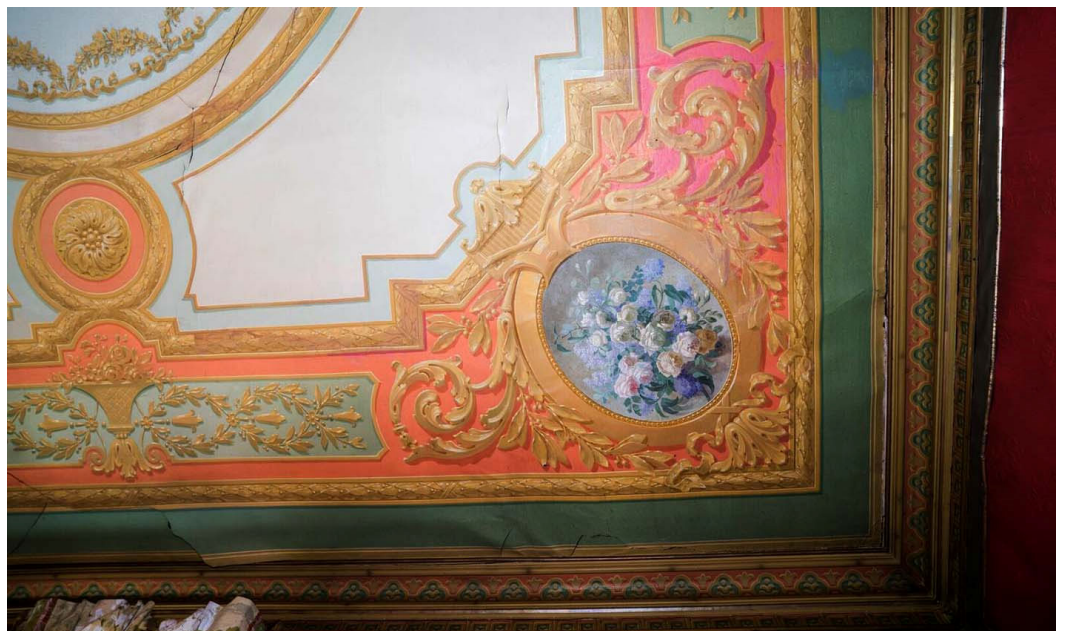
*Enkelte vinduer skiller seg ut fra det ordinære.
Under: Himling i en av stuen.
Foto: Ida Oppen.*

Sidepartiene på gatefasaden er dessuten markert med en slank pilaster på hver side av sprossevinduene. Dette fasadegrepet vil først komme til sin rett når fasadens dekorelementer og belistning blir fremhevet med en kontrastfarge. Gesimsbåndet er utformet med rosettfrise og innlistet i nedkant med et sammensatt listverk. Panelet i første etasje er et tosidig smalt staffpanel (perlerustikk) med skygge. Det avviker fra staffpanelet i husets gavler som har betydelig større bredde. Forklaringen er selvfølgelig at gavlene ble panelt noen år før første etasje.

I de to gavlene som er synlige fra Tollbugata er det satt inn elegante firpasvinduer i hvert av kottene. Disse vinduene har masverk i form av sirkler og bakenforliggende rombe. Ved siden av klart glass er det brukt gul- og grønn-tonet glass.

ARKITEKTEN

Arkitekturmuseet har tre fasadetegninger datert «7/10-71» og signert «B Geelmuyden». *Bernhard* Fredrik de Lange Geelmuyden (1823-1903) var byens gassverksbestyrer. Han var utdannet ingeniør og kom til Drammen i 1854 for å planlegge og bygge opp byens gassverk. Da verket sto ferdig i

1857 ble han ansatt som gassverksbestyrer og hadde denne stillingen i 20 år.

Geelmuyden var en vel ansett fagmann som kan ha tegnet flere hus i Drammen. Han var blant annet initiativtager til Teknisk Ukeblad, utgitt av Den norske Ingeniør- og Arkitektforening. Her deltok han fra starten i 1883 og i en årrekke fremover. Et annet redaksjonsmedlem var arkitekt Paul Due (d.e.), som tegnet en rekke av byens nye murvillaer og bygårder i årene etter brannene. Sannsynligvis har disse vært venner og kanskje også samarbeidet utenfor redaksjonen.

KIERULFS INTERIØR

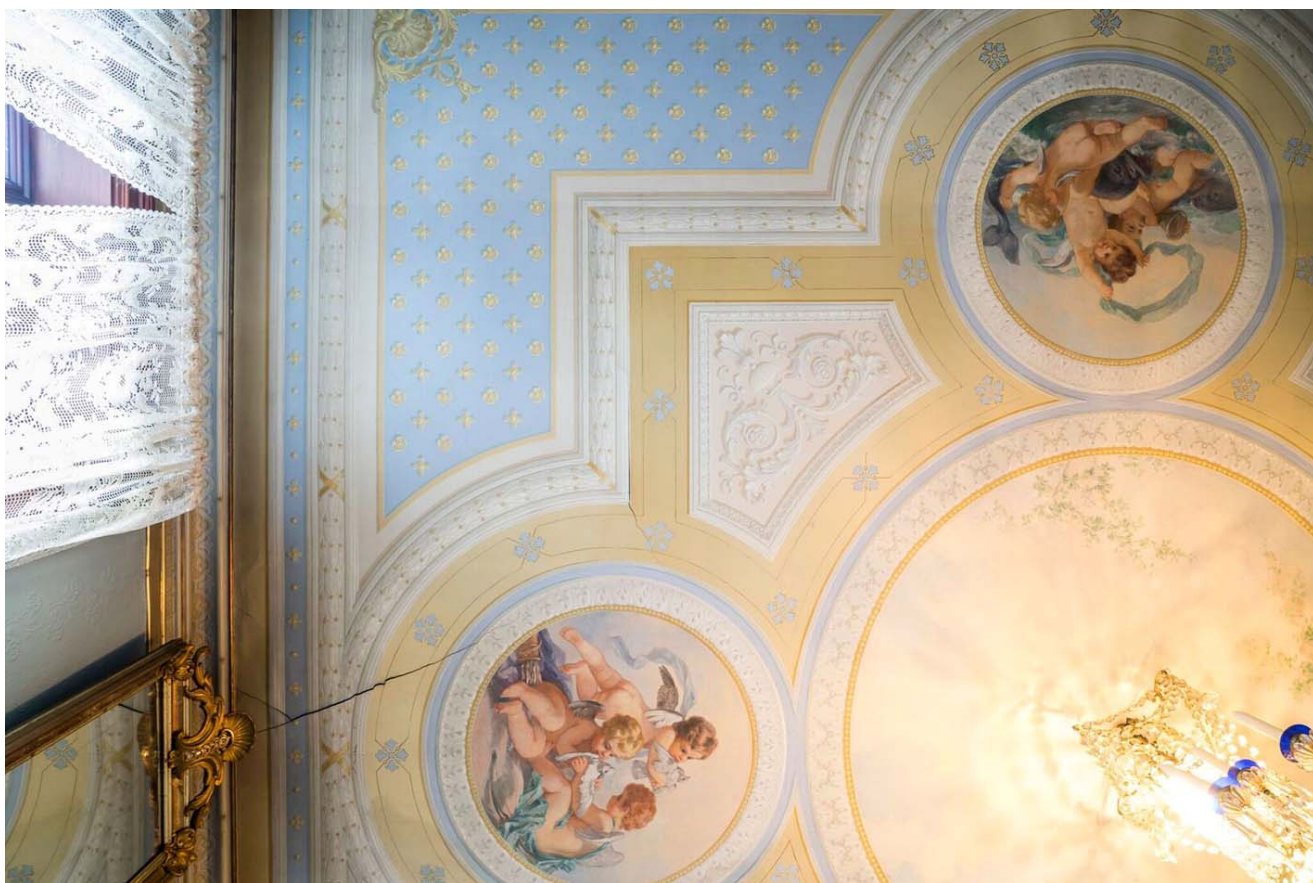
Kierulfs villa ble oppført med fire stuer i rad og rekke innenfor fasaden mot Tollbugata. Disse rommene fikk en representativ utforming. Tre (eller flere?) av rommene fikk strietrukne og dekorerte himlinger i varierende stiler og i historismens ånd. Disse arbeidene er til dels utført på frihånd og har høy kvalitet.

Veggene ble sannsynligvis også malt med tidens strek- og sjablongdekor, og hadde kanskje også frihåndsdekor i felter. På det øverste loftet er det funnet veggstrie med dekorerte felter lagt som underlag for stubbloftsfyll. Denne kan stamme fra veggdekorasjoner i en eller flere av stuene. Funnet er ikke nærmere undersøkt.

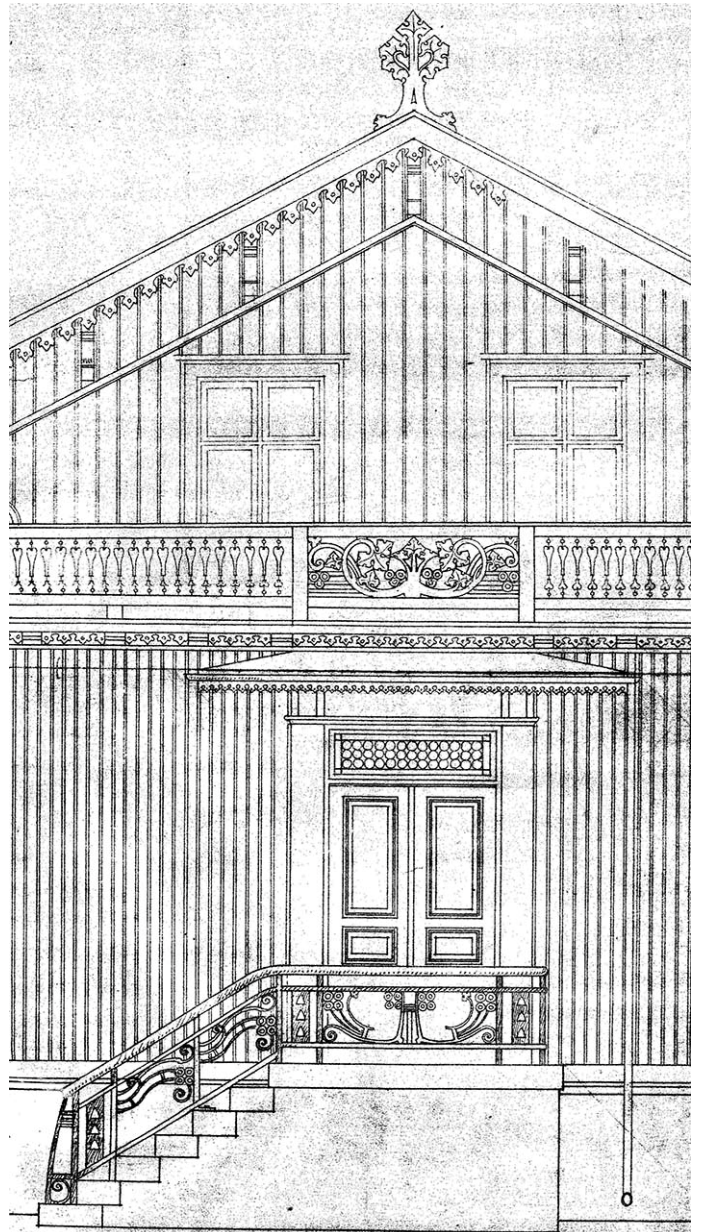
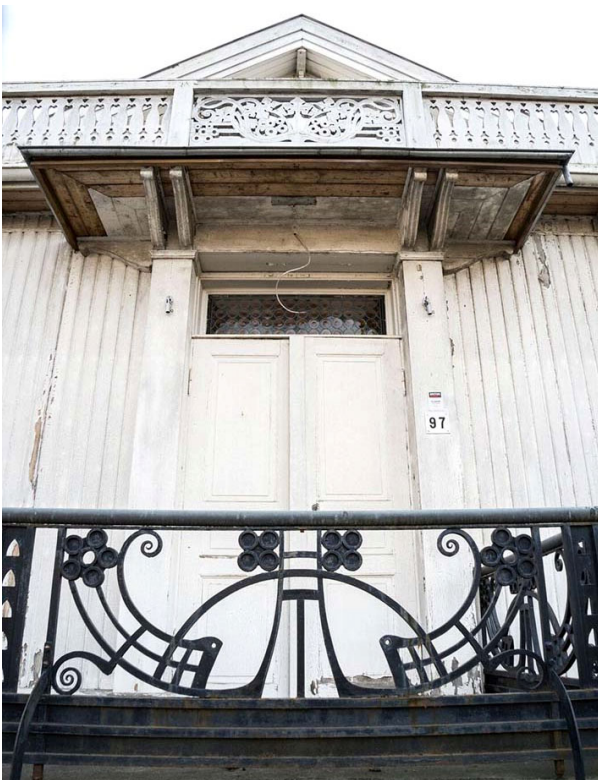
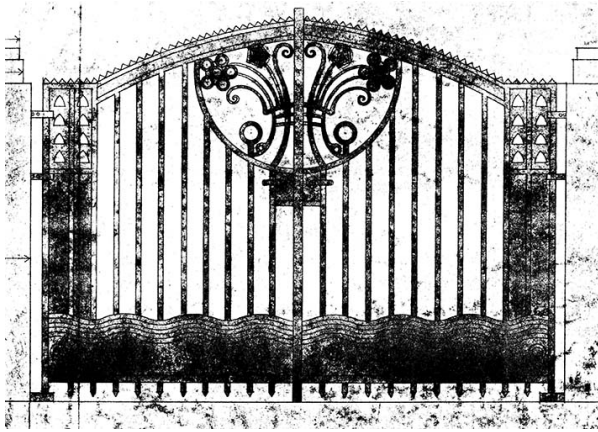
Mester for de dekorative arbeidene er Bernhard *Wilhelm* Gustav Krogh (1829-1913).⁶ Han startet sin karriere som teatermaler i Christiania Theater, men han etablerte etter hvert et dekorasjonsverksted som over mange år gjennomførte et stort antall offentlige og private oppdrag.

I 1873 oppholdt Krogh seg i perioder i Drammen for å utføre oppdrag. I mai-juni dekorerte han interiøret i det nyoppførte Drammens Teater.⁷ Dekoren i himlingen, og ikke minst hans karakteristiske englebarn vakte stor beundring og lokalavisen skrev entusiastisk om et «hyggelig og smukt Lokale». Det er verdt å merke seg at Kierulfs svoger var med å finansiere gjenreisningen av teateret.⁸

Senere på sommeren 1873 deltok Krogh og hans verksted med egen stand i den store Utstillingen for håndverk, fabrikkdrift og husdrift i Drammen Park.⁹ Også her kan Kierulf ha fått inspirasjon til å engasjere Krogh i Tollbugata 97.

Wilhelm Kroghs dekorasjoner i himlingene i tre stuer holder et høyt kvalitetsnivå (se også side 5 og forsiden). Foto: Ida Oppen.

Henrik Bull tegnet nye porter og ny hovedinngang i vestgavlen. Smijernsarbeidet ble utført i 1904. Foto rekkverk: Ida Oppen.

LUNDS TILBYGG OG NYE INTERIØRER

Vi vet ikke når Caja (født Kierulf) og Carl Otto Lund overtok eiendommen etter faren/svigerfaren, men det må ha skjedd i løpet av 1890-årene. Fra århundreskiftet er det Lund som står fram som huseier, og dermed begynte andre fase i husets utvikling.¹⁰ I løpet av nærmeste tiår ble bygningen tilført nye elementer og flere rom ble fornyet.¹¹

Sentralt i denne prosessen står arkitekt Henrik Bull (1864-1953). Han regnes som den fremste representanten for den europeiske art nouveau stilen i Norge manifestert gjennom Nationaltheatret, Historisk Museum og Regjeringsbygningen.¹² Lund må tidlig ha fanget opp de nye stilimpulser fra hovedstaden, for allerede i 1904 var han godt i gang med å følge opp den nye stilen i og utenfor sitt nye hjem.¹³

Lund engasjerte arkitekt Henrik Bull til å tegne et nytt og representativt inngangsparti på den vestre gavlveggen, slik at prominente gjester slapp og gå kjøkkenveien fra tunsiden. Prosjektet omfattet et tilbygg i avdempet sveitserstil, men med viktige innslag av den nye tids dristige linjeføring. Over inngangspartiet var det en veranda der rekkverket i tradisjonelt løvsagarbeid ble brutt av et gjennombrutt jugendmotiv skåret i tre.

Det største blikkfanget var likevel smijernsrekkverket på trappen til den nye hovedinngangen, utført i en rendyrket og leken art nouveau. Han tegnet også ny kjøreport og gangport til eiendommen, og selv kjøkkentrappen fikk rekkverk i samme stil.

I spisestuen er fast interiør og møbler tegnet av Henrik Bull. Under er gjengitt et av flere blyglassvinduer. Foto: Ida Oppen.

Jugendstilen ble ført videre i tre rom i huset. Den nye entreen fikk brystning i et preget lerretsmateriale, og vinduene i rommets endevegger fikk mangefarget blyglass i jugendstiens frodige blomstermønstre. Himlingen fikk malt dekor.

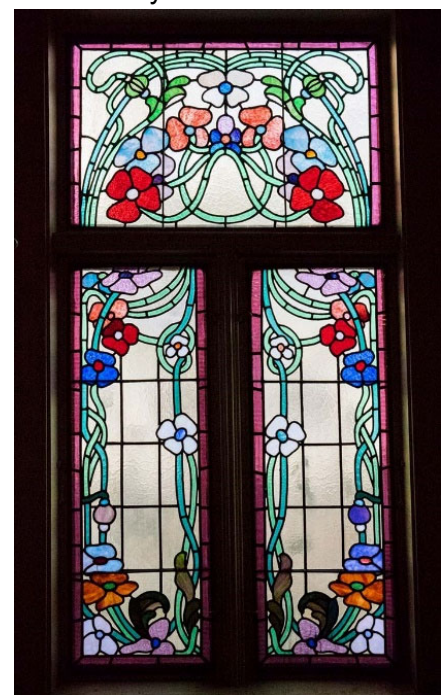
Fra den nye entreen trådte man inn i rekken av stuer. Veggen mellom kabinettet og den mellomste stuen ble åpnet, og åpningen ble kronet med et gjennombrutt jugendmotiv utført i teak. Gulvene ble fornyet med parkett av høy klasse og med innlagte små stjerner i intarsia.

Fra den midtre stuen kom man inn i spisestuen som var gjennomført fornyet etter arkitekt Bulls anvisninger. Alle veggflater var kledd med paneler i teak, gulvet av eik ble lagt i kvadratmønster med kontrasterende striper. En spesialprodusert kamin/ovnsskjuler i marmor og stål hører med i bildet. Bull tegnet også spisestuemøblet med stort bord, 18 stoler og to (eller flere?) anretningsbord. Både fast og løst interiør fikk innlagt motiver i intarsia.

Spisestuen har en høy håndverksmessige utførelse. Både løst og fast inventar fra denne tiden er utført av snekkermester Anders Thruue (f. 1855) på hans verksted i Tordenskiolds gate 57.¹⁴

Den lille hagestuen eller biblioteket i motsatt ende av entreen ble helt fornyet. Vi må tro at det var arkitekten som anbefalte en karakterfull, preget lerretstapet i et kraftig jugendmønster. Glassdøren ut til hagen fikk blyglassvinduer med orientalske mønstre som sto til den dekormalte himlingen. Både blyglasset og himlingen er knyttet til C O Lunds engasjement i byens frimurerlosje.

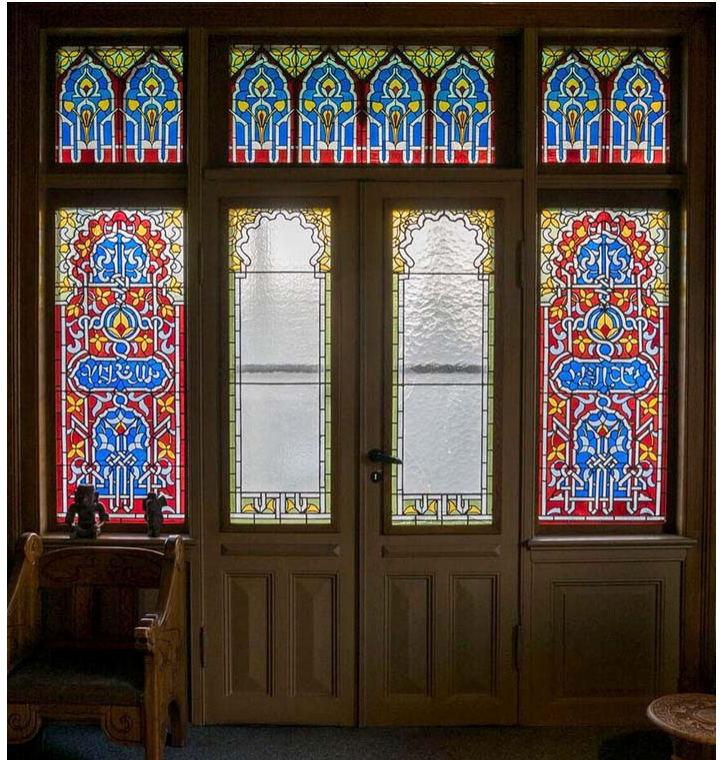
Himlingen ble dekorert av Wilhelm Kroghs firma, sannsynligvis før virksomheten i 1913 ble overtatt av dattersønnen Wilhelm Krogh-Fladmark. Trolig ble også himlingen i entreen malt samtidig.

Utsnitt av linoleumstapet i Biblioteket. Dette engelske tapetet er produsert av Lincrusta etter en patentert teknikk der linolje og tremel gis et dypt preg når det trekkes gjennom to stålvalser. Teknikken ble lansert av Frederick Walton i 1877. Jugendtapetet i huset er stemplet «No. 4 - 07». Et annet mønster fra Lincrusta er brukt som brystning i entreen ved hovedinngangen.

I biblioteket har Carl Otto Lunds interesse for frimureri satt sitt preg på blyglassarbeider (til høyre) og dekor i himlingen (under). Alle foto: Ida Oppen.

WESSELS OMBYGGING

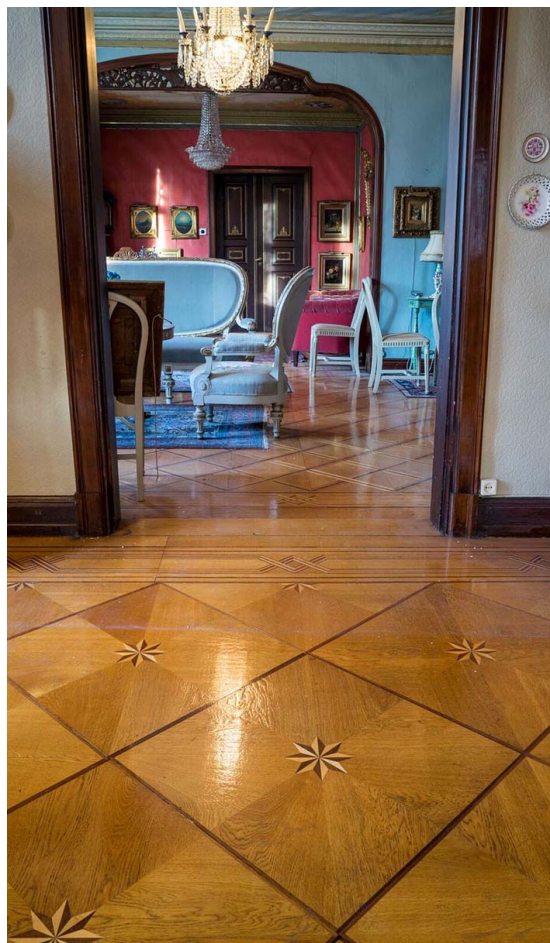
J H Wessels Kulforretning A/S overtok eiendommen i 1950-årene. Firmaet, som på den tid flyttet til Tollbugata 105, hadde behov for garasje til sine kjøretøyer. Samtidig fikk firmaets eier, skipsreder Johan Heinrich Wessel, en rommelig enebolig i en tid hvor det var vanskelig å skaffe seg husrom. Hovedbygningen var imidlertid umoderne og hadde behov for en teknisk opprustning.

Wessel foretok en større ombygging og modernisering. Kjøkken, bad og soverom ble modernisert med plateslätte og malte vegger og himlinger. Enkelte større rom ble delt opp. Stuen ble i stor grad spart for store endringer. Den gamle «steam»-fyren ble erstattet av oljefyr. Enkelte rom ble vannskadet i forbindelse med et branntilløp i 1950-årene, men det er ukjent om dette skjedde før eller etter Wessels ombygging.

BEVARINGSHISTORIKK

Andreas Nøkleby hadde et sterkt engasjement for lokalhistorie og kulturvern, bl.a. som mangeårig styremedlem i Drammens Museum. Takket være hans og hans families innsats er Tollbugata 97 berget inn i vår tid. Else Nøkleby klarte å spore opp spisestuemøblet hos en antikvitetshandler, og sørget for at det kom tilbake i sitt opprinnelige miljø.

I 1977 innledet Nøkleby arbeidet med å få fredet eiendommen. Det lyktes ikke den gang, men han klarte å få regulert eiendommen til spesialområde bevaring.

*Parkettgulv i varierende mønstre
og av høy kvalitet.
Foto: Ida Oppen.*

Noter

¹ Matrikkel nr. 268 og 270 (i 1870).

² Statsarkivet Kongsberg. Panterregister. Drammen byfogd, rekke VI Strømsø, side 287. Skjøte 900 Spd. 26/7-1873.

³ Do. Ektepakt 20/2-1936.

⁴ Do. Skjøte på 65 000 kroner, 21/9-1938.

⁵ Tegninger er bevart i Arkitekturmuseet. Det er mulig at det finnes flere tegninger enn de gamle kopiene forfatteren har i sitt arkiv. Det har imidlertid ikke vært mulig å få tak nye digitale kopier på g av covid-19-permisjoner.

⁶ Knut Tvedt i usignert notat fra omkring 1977 (?) hos forf.

⁷ Jo Sellæg 2000: Fra masken til ilden, side 91 og 104.

⁸ Do., side 71.

⁹ Ingri Skou 1983 i Norsk Kunstnerleksikon, b. 2 s.623ff.

¹⁰ En branntakst 9/2-1900 er rekvirert av Lund som eier.

¹¹ Knut Tvedt (se note 4) skriver med referanse til Lilly Hovland at kong Haakon spiste lunsj hos ordfører Lund da kongen besøkte byen ved byjubileet i 1911, og det nye interiøret var nok da fullført.

¹² Julius Malling 1982 i Norsk Kunstnerleksikon, b. 1 s. 351ff.

¹³ Smijernsarbeidene ble utført hos en Christianiasmed i 1904.

¹⁴ Knut Tvedt i usignert notat fra omkring 1977 (?) hos forf.